

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.77.062
Національного університету цивільного
захисту України,
д.психол.н., професору Наталії Оніщенко
м. Черкаси, вул. Онопрієнка, 8, 18034

ВІДГУК

офіційного опонента, професора кафедри психології, соціології та педагогіки
навчально-наукового інституту № 3
(підготовки фахівців для підрозділів поліції превентивної діяльності)
Харківського національного університету внутрішніх справ
доктора психологічних наук, професора,
Мілорадової Наталії Едуардівни на дисертаційну роботу
Сальнікової Тетяни Вікторівни «Особливості професійної «Я-концепції»
військовослужбовців – учасників бойових дій»,
яка подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 053 «Психологія»

1. Актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, темами.

Тема дисертаційної роботи пошукувача безумовно є актуальною, оскільки досліджує можливості теоретичного обґрунтування та емпіричного визначення особливостей феномену професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій та розробки відповідної психокорекційної програми.

Актуальність дослідження визначається останніми подіями, які відбуваються на теренах нашої держави та характеризуються складними і значними психотравмуючими впливами, від яких тим чи іншим чином страждає практично все населення, яке відчуває на собі вплив досить значних і тривалих психоемоційних та психофізичних перенавантажень. Ці перенавантаження надають досить значного психофізіологічного впливу на саму особистість, провокуючи певну трансформацію й дисгармонізацію як в цілому усій особистості, так і основних її Я-особистісних складових (першочергово «Я-професійного»). Дана дисгармонізація певним чином провокує суттєву дезінтеграцію особистісних Я-образів (реального, ідеального й дзеркального «Я») і дезорієнтацію часових і просторових протилежностей «Я» (дисбаланс між минулим, теперішнім і майбутнім «Я»), що, в свою чергу, підсилює загальну тенденцію до екстернальності такої особистості і розвитку руйнівного «Я» із певними відхиленнями психологічних властивостей життєвих альтернатив (розвиток агресивності, фрустрованості, тривожності).

У випадках, коли особистісні очікування не збігаються з реальними можливостями, особистість формує певні захисні психічні механізми, які

«допомагають» особі інтерпретувати й трансформувати події таким чином, щоб вони підпорядковувалися раніше сформованим її Я-концепційним моделям. Така дисгармонізація і дезінтеграція сформованих особистісних Я-концепційних образів є чинником соціальної дезадаптації особистості, яка супроводжується певними загрозами для адекватної самооцінки, розвитком невпевненості в собі та інших дезадаптуючих проявах.

Дані трансформації найбільш характерні для військовослужбовців, які приймають безпосередню участь в активних бойових діях і вимушені на межі своїх фізичних та психічних можливостей долати надлюдські екстремальні перенавантаження, що можуть спричинити розвиток певних особистісних психологічних установок і розладів, які супроводжуються значною психофізичною та соціоповедінковою дезадаптацією та особистісною дезорієнтацією. Такі трансформаційні процеси, виникають через певне «переважання» однієї Я-концепційної компоненти над іншими. Найчастіше спостерігається непропорційне збільшення Я-фізичної компоненти (провокує зменшення Я-соціальної та Я-психічної компоненти й спричиняє дисгармонізацію) через певні фізичні травмування й порушення здоров'я. Так, для військовослужбовців характерне зниження вираження «Я-професійної» та «Я-сімейної» компоненти, що ускладнює виконання своїх основних соціальних функцій особистості. Окрім цього можлива трансформація й інших Я-концепційних складових особистості, що компенсаторно викликає відповідний розвиток інших «Я-компонентів» і в результаті спричиняє її дисгармонізацію та дезорієнтацію.

Тому, такі особи потребують першочергового професійного психокорегуючого втручання і професійної реадаптації, спрямованих на напрацювання певної «Я-концепційної» поведінкової моделі з урахуванням рівня дисгармонізації та дезорієнтації окремих «Я-концепційних» складових, що є досить важливим елементом для професійної та повсякденної діяльності військовослужбовців, особливо під час виконання ними своїх професійних обов'язків.

Актуальність дисертаційної роботи також підтверджується законодавчими напрацюваннями у напрямку психологічної підтримки військовослужбовців – учасників бойових дій, до яких першочергово слід віднести Закон України від 21.03.2024 року № 3621-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист»; Наказ Міністра оборони від 26.03.2024 року № 198 «Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу та Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєне первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу»; Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.09.2024 року № 616 «Про внесення змін до Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» та інших.

Дисертаційна робота проводилася відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного університету цивільного захисту України у межах науково-дослідної роботи «Психологічні аспекти самовдосконалення та

саморозвитку фахівців екстремального профілю діяльності» (№ ДР 0121000009), в якій пошукувач був відповідальним виконавцем.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові результати, що було отримано дисертанткою, в повній мірі обґрунтовані, що підтверджується коректністю та доцільністю науково-методологічного апарату дослідження, визначенням основної мети та постановкою відповідних завдань, виокремленням науково-теоретичним підґрунтям дослідження особливостей професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій та розробкою відповідної психокорекційної програми, вдалим та доцільним використанням психодіагностичного комплексу емпіричних методів і методик дослідження, та методів математичного моделювання та прогнозування. Зміст дисертаційного дослідження, висновки, визначені теоретичне та практичне значення отриманих результатів роботи цілковито підтверджують їх обґрунтованість та наукову новизну.

Необхідно зазначити достатньо високий рівень опрацювання великої кількості наукових праць та нормативно-правових законодавчих актів, вибір яких має сучасний та логічно-послідовний характер і відображає існуючі світові наукові напрацювання щодо вирішення основних питань дослідження особливостей професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій.

Також, доцільно підкреслити значний доказовий рівень отриманих наукових результатів дисертаційної роботи, що підтверджується використанням відповідного комплексу психодіагностичного інструментарію та надійних і валідних методів статистичної обробки отриманих результатів із застосуванням прогностичного моделюючого апарату.

Високий рівень обґрунтованості отриманих результатів дисертаційного дослідження Сальнікової Тетяни Вікторівни підтверджується відповідним теоретико-методологічним обґрунтуванням. Визначені дисертантом методологічні, теоретичні та методичні підходи забезпечили розв'язання поставлених дисертанткою завдань дослідження та досягнення мети. Проведене дисертаційне дослідження відзначається вдалою систематизацією та аналізом теоретичного матеріалу, доцільним застосуванням відповідного психодіагностичного інструментарію, встановленням та експлікуванням закономірностей і причинно-наслідкових взаємозалежностей між досліджуваними явищами, послідовністю і логічністю викладу матеріалу, цілковитою відповідністю одержаних результатів дисертаційної роботи поставленій меті та завданням.

Обґрунтованість наукових положень дисертаційного дослідження визначається глибоким аналізом теоретичного та практичного матеріалу, узагальненням теорій і практичного досвіду щодо професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій, опрацьованими науковими джерелами та впровадженням отриманих результатів дисертаційної роботи в практичну діяльність відділу психологічного забезпечення та соціально-

гуманітарної роботи Центру забезпечення ГУ ДСНС України в Чернігівській області та в практичну діяльність психологів ДП «Клінічний санаторій «Роща» ПАРТ «Укрпрофоздоровниця»» (Харківська область).

Наведені в дисертаційному дослідженні наукові положення, висновки і практичні рекомендації є достатньою мірою обґрунтованими, логічними і послідовними.

З огляду на це, можна констатувати, що достовірність отриманих результатів і обґрунтованість сформульованих пропозицій визначаються вірно обраним методологічним підходом до проведеного дослідження, об'ємним та всебічним використанням наукового та емпіричного матеріалу.

3. Достовірність результатів і новизна досліджень, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Аналіз дисертаційної роботи дає підстави констатувати, що отримані результати дослідження мають теоретичну та практичну значущість. Основні досягнення автора конкретизуються в наступних елементах *наукової новизни*, а саме:

- вперше емпірично експліковано та структуровано психологічні детермінанти особистісного профілю військовослужбовців – учасників бойових дій та встановлено тісний взаємозв'язок психологічних детермінант феномену участі в бойових діях із емпіричними референтами когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, поведінкового та духовно-ціннісного «Я-концепційних» конструктів;

- вперше розроблено, науково обґрунтовано та апробовано алгоритм реалізації комплексної програми психокорекції професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій, спрямованої на формування їх позитивної професійної «Я-концепції», що активізує психологічні особистісні захисні механізми та нівелює негативні впливи участі в бойових діях на структурні «Я-концепційні» конструкти;

- поглиблено уявлення про руйнівну роль феномену участі в бойових діях у формуванні особистісної «Я-концепції» військовослужбовців і деструктивні психофізіологічні та психоемоційні кризові впливи на деформацію концептуальних компонентів «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій, що об'єктивізує необхідність психокорекційної роботи з даним контингентом;

- набула подальшого розвитку теоретична модель структурної організації особистісної та професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій у сукупності когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, поведінкового та духовно-ціннісного «Я-концепційних» конструктів, що розширює наукові уявлення про особливості структурної організації досліджуваного феномену.

В цілому дисертаційне дослідження Сальнікової Т. В. відрізняється аргументованістю та достатньою обґрунтованістю пропонованих висновків, що підтверджено належними інформаційними даними.

4. Значення роботи для практики та шляхи використання результатів дослідження.

Дисертантка емпірично визначила та проаналізувала особливості професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій на основі їх психосоціальних характеристик, що дало можливість визначити дисгармонізацію окремих складових їх професійної «Я-концепції». Було виявлено недостатній рівень розвитку когнітивного та емоційно-оцінного її конструктів, що супроводжувалося розвитком негативних емоційно-особистісних особливостей. Це було спровоковано викривленим суб'єктивним сприйняттям загрози отримання бойової травми (в тому числі і психологічної), як результату участі в активних бойових діях.

На основі отриманих показників зазначених психосоціальних характеристик дисертанткою було розроблено емпіричну модель прогнозування досягнутого рівня професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій та таргетовано прогностичну цінність окремих психологічних та соціо-характерологічних структурно-функціональних детермінант, що дає змогу проводити їх аналіз та психосоціальну актуалізацію їх значущості.

Дисертанткою було розроблено, науково обґрунтовано та апробовано комплексну програму психологічної підтримки, допомоги і реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій, що спрямована на оптимізацію їх професійної «Я-концепції». Отримані позитивні результати її реалізації підкреслюють ефективність програми та доцільність її впровадження для повсебічного застосування серед військовослужбовців, які виконують свої професійні завдання в умовах війни та пережили бойову психологічну травму. Розроблена та апробована авторкою комплексна програма психологічної підтримки, допомоги і реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій також може бути впроваджена серед контингенту ротаційних підрозділів військовослужбовців – учасників бойових дій Збройних Сил України.

Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження було експліковано до рівня конкретних практичних алгоритмів дій та прикладних рекомендацій. Отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для оптимізації психологічної підтримки, допомоги і реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій у напрямку гармонізації їх особистісної та професійної «Я-концепції».

5. Оцінка оформлення дисертації та апробація результатів дослідження.

Тема дисертаційного дослідження, а саме «Особливості професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій» цілковито відповідає змісту дисертаційної роботи та включає анотацію, вступ, аналітичний огляд наукових літературних джерел, програмний та методичний апарат дослідження, два розділи власних досліджень, висновки, список використаних джерел та додатки. Структура, зміст та обсяг дисертації повністю відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Зміст дисертаційної роботи цілковито відповідає

спеціальності 053 – «Психологія».

Робота має завершений характер, викладена українською мовою на 290 сторінках машинописного тексту, включає 3 рисунки, 47 таблиць і 4 додатки. Перелік використаних літературних джерел містить 254 найменування (216 – кирилицею та 38 – латиницею). Дисертація викладена грамотною технічною мовою згідно з вимогами до оформлення кваліфікаційних робіт. Стиль викладання матеріалів дисертаційного дослідження, його наукових положень, отриманих висновків та напрацьованих рекомендацій забезпечують доступність їх сприйняття.

Заслугує уваги та позитивно впливає на оцінку дисертаційної роботи належний рівень апробації її результатів.

Основні положення та висновки в дисертації знайшли своє відображення у п'ятнадцяти наукових публікаціях, серед яких три статті опубліковано у фахових виданнях України затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, одна стаття у виданні Web of Science та одинадцять тези доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

6. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Разом з цим, дисертаційне дослідження, як і будь-яка творча праця, містить певні дискусійні моменти, недоліки, висвітлення яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів роботи, зокрема:

1. У підрозділі 3.3 (с. 173) дисертаційної роботи здобувачкою було використано методику «Вивчення професійної мотивації кандидатів на службу в органи внутрішніх справ» (Москаленко А. П.), за допомогою якої було проаналізовано ступінь розвитку мотиваційного конструкту «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій. Проте, ця методика не в повному обсязі розкриває сутність професійної мотивації військовослужбовців. Доречним було б використати методики, що більш суттєво розкривають зміст професійної мотивації військовослужбовців у сучасному контексті (наприклад, методика “Діагностика професійної мотивації” В.І. Осьодла, методика вивчення мотиваційного профілю особистості (Ш. Річі та П. Мартін).

2. Було б доцільно дещо оптимізувати архітектуру дослідження, а саме, включити інформацію щодо особливостей проведення та організації дослідження до третього розділу роботи; не виокремлювати параграф 1.5 «Психоаналітичний підхід до структурування окремих конструктів професійної «Я-концепції» військовослужбовців-учасників бойових дій», що займає тільки 4 сторінки, а включити цю інформацію до параграфу 1.2. та ін.

3. Групи досліджуваних, які представлені у другому розділі дисертаційної роботи, включають військовослужбовців лінії безпосереднього зіткнення та 2–4 ліній оборони. Такий вибір, на думку здобувачки, обумовлений особливостями отримання бойової травми (в тому числі і психологічної). Проте, виникає логічне питання: чи мають військовослужбовці 2 та 3–4 ліній оборони відмінності щодо отримання такої травми чи ні? Скоріш за все, доцільніше було б виокремити групу другої, третьої та четвертої лінії оборони окремо. Крім того доцільно було б врівноважити групи дослідження

за кількістю респондентів у кожній групі.

4. На наш погляд, дисертаційне дослідження дещо переобтяжене психодіагностичним комплексом. Можна було б дещо скоротити перелік психодіагностичних методик, що застосовує автор в своєму дослідженні. Але, на нашу думку, це також не має досить суттєвого значення і може трактуватися лише як рекомендаційне зауваження.

5. У рукописі дисертації зустрічаються незначні друкарські помилки та неточності, є деякі помилки в оформленні списку літературних джерел.

Разом із тим, викладені зауваження носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, та не знижують загального схвалення її наукового рівня, що відповідає критеріям і вимогам, які сповідує сучасна наукова спільнота.

7. Загальний висновок.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що дисертаційна робота Сальнікової Тетяни Вікторівни «Особливості професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій» є самостійним, оригінальним, актуальним науковим дослідженням, в якому отримано нові обґрунтовані результати, що мають теоретичне та практичне значення, а також розв'язують наукову проблему – визначення особливостей професійної «Я-концепції» військовослужбовців – учасників бойових дій та розробка відповідної психокорекційної програми.

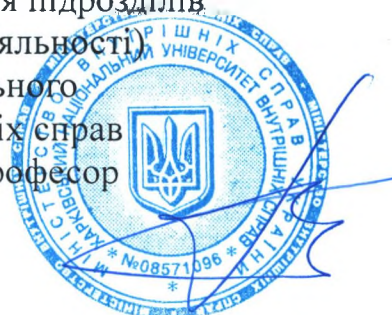
Дисертаційна робота цілковито відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», Постанові Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження порядку присудження доктора філософії та скасування рішення разової вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор Сальнікова Тетяна Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

професор кафедри психології, соціології та педагогіки
навчально-наукового інституту № 3

(підготовка фахівців для підрозділів
поліції превентивної діяльності)

Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор психол. наук, професор

Наталя МІЛОРАДОВА